

в'язанні проблем людей-інвалідів в Іспанії різні співтовариства, зокрема Національна організація сліпих людей Іспанії, заснована 13 грудня 1938 року, яка сприяє наданню медичної допомоги, освіти сліпих людей, професійному становленню і працевлаштуванню, культурному розвитку, співпрацює з асоціаціями сліпих людей у Латинській Америці; Іспанська спілка сімей глухих людей, заснована 1978 року; Іспанська федерація асоціацій батьків дітей-аутистів, утворена 24 квітня 1994 р., вона об'єднує асоціації Мадриду, Кадису, Сантандера, Майорки, Вальядоліду, Віторії; Іспанська спілка організацій з допомоги людям з розумовою відсталістю; Іспанська спілка федерацій і асоціацій з допомоги людям, хворим на церебральний параліч; Іспанська федерація інституцій для людей, хворих на синдром Дауна, існує з 12 січня 1996 року з метою покращення якості життя хворих людей та інші.

Висновки. Соціально-педагогічний захист дитинства є історично (закономірно) виробленим механізмом досягнення соціального включення дитини у структури і процеси суспільного буття, який відображає соціальний гуманізм у гранях ставлен-

ня і самовідданості старшого покоління до молодшого, слугує елементом соціальної солідарності та не зведеної до сьогодення консолідованості суспільства, орієнтує витворення нової соціальної реальності як більш складної форми прояву поступу людства. Організація соціально-педагогічного захисту дітей, які мають функціональні обмеження, в Іспанії у ХХ – на початку ХХІ ст. здійснювалася у загальноєвропейському контексті за дотримання пріоритету міжнародно-правових нормативів і цінностей. Розбудова системи соціальної опіки і підтримки дітей з певною формою інвалідності на сучасному етапі розвитку іспанського суспільства спрямована на максимальне впровадження соціального підходу до захисту людей з обмеженими можливостями, що сприяє не тільки долати "меж", але й розвитку соціальних відносин у площині "суспільства свободи".

ЛІТЕРАТУРА

1. Los menores con discapacidad en Espana. – CERMI, 2008. – 547 p.
2. Garcia Pastor, C., Garcia Jimenez, E. Papel de la administracion espanola en la

educacion de los ninos deficientes. – Universidad de Sevilla, 1986. – 137 p.

3. Memoria del Real Patronato (1976–2001). – Madrid, 2001. – 170 p.

4. Испанская Конституция / [перевод П. Романа]. – 1995 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://vivovoco.rsl.ru/VV/LAW/SPAIN.HTM].

5. Ley 13/1982, de 7 de abril, de integracion social de los minusvalidos. – Boletín Oficial del Estado. – Num. 103, de 30 de Abril de 1982. – Pp. 11106–11112.

6. Real Decreto Legislativo 1/1994, de 20 de junio, por el que se aprueba el Texto Refundido de la Ley General de la Seguridad Social. – Boletín Oficial del Estado. Num. 154, de 29/06/1994. – Pp. 20658–20708.

7. Estrategia Española sobre Discapacidad 2012–2020 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.msssi.gob.es/ssi/discapacidad/informacion/estrategiaEspanolaDiscapacidad.htm].

8. Panorámica de la discapacidad en España, 2008. – Boletín informativo del Instituto Nacional de Estadística. – 10/2009. – 12 p.

Стаття надійшла 29.04.2014 р.

УДК 37.018.262

Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК

ВПЛИВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НА ПОРУШЕННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ПІДЛІТКІВ

У статті окреслено проблеми девіантної поведінки підлітків та чинники, які її зумовлюють. Проаналізовано різнопланові дослідження сучасної психолого-педагогічної науки з означеної проблеми. Детально розкрито суть поняття "життєва компетенція" та охарактеризовано її компоненти. Досліджено схильність підлітків до подолання соціальних норм, готовність до саморуйнівної поведінки, агресії, наявність делінквентних тенденцій. На основі проведеної діагностики простежено вплив схильності підлітків до девіантної поведінки на порушення життєвої компетенції.

Ключові слова: девіантна поведінка, делінквенція, агресія, підліток, життєва компетенція.

Р. Зозуляк-Случик. Влияние де-

виантного поведения на нарушение жизненной компетенции подростков. В статье очерчены проблемы девиантного поведения подростков и факторы, которые его определяют. Проанализированы разноплановые исследования современной психолого-педагогической науки по этой проблеме. Раскрыта сущность понятия "жизненная компетенция" и охарактеризованы его компоненты. Исследована склонность подростков к преодолению социальных норм, готовность к саморазрушительному поведению, агрессии, наличие делинквентных тенденций. На основе проведенной диагностики прослежено влияние склонности подростков к девиантному поведению на нарушение жизненной компетенции.

Ключевые слова: девиантное поведение, делинквенция, агрессия, подросток, жизненная компетенция.

R. Zozuliak-Sluchyk. Influence of

deviant behavior on a violation of the teenagers' vital competence. The problems of deviant behavior of teenagers and factors which predetermine it are outlined in the article. Different researches of modern psychological and pedagogical science are analyzed on marked issue. In detail essence of concept "vital competence" is exposed and described its components.

Propensity of teenagers is investigational to overcoming of social norms, readiness to destructive behavior, aggressions, presence of deviant tendencies.

On the basis of the conducted diagnostics influence of inclination of teenagers is traced to deviant behavior on violation of vital competence.

Keywords: deviant behavior, aggression, teenager, vital competence.

Мета: теоретично обґрунтувати й експериментально дослідити вплив поведінкових девіацій на формування жит-

тевих компетенцій підлітків; з'ясувати роль відхилень у поведінці у виникненні порушення життєвої компетенції підлітків.

Постановка проблеми. Нестабільність суспільства й інтенсивні соціальні перетворення зумовили негативні тенденції, які провокують девіантну поведінку, деградацію й саморуйнування особистості. Нездоровий спосіб життя, розмивання ціннісних орієнтацій є тим фундаментом, на якому продовжують поширюватися тютюнопаління, алкоголізм, наркоманія, токсикоманія. Це зумовлює спустошення й руйнування духовного світу людини.

Сьогодні достатньо актуально постає проблема зростання правопорушень серед підлітків. Причому слід зазначити, що кількість правопорушення не тільки зростає швидкими темпами, але й суттєво змінюється їх структура.

Безперечно, правопорушення тісно пов'язані з процесами деморалізації суспільства, бездомності, безробіття, із стрімким розвитком наркоманії, токсикоманії, розпадом сім'ї, розповсюдженням інших соціально негативних явищ [2, 17].

Також у суспільстві спостерігається різке збільшення числа педагогічно занедбаних дітей. Під впливом засобів масової інформації, які містять багато сцен насильства, убивства, жорстокі сюжети про війну, сучасні діти стають агресивними.

Соціологічні дослідження останніх років засвідчують суттєве зростання дитячої злочинності. Проблема асоціальної поведінки дітей набула державного значення [5, 23]. Водночас девіації негативно впливають на формування позитивних установок у життєвій компетенції дітей різного віку, проте найбільш вразливими до соціальної деформації є підлітки.

Тому для вдосконалення умов виховання та соціалізації дитини потрібно покращити її умови життєдіяльності, вирішити питання з неблагополуччям сім'ї та багато інших проблем, які стали чинниками кримінального середовища в Україні. Водночас проблема девіантної поведінки та її корекції завжди була однією з найважливіших у педагогіці, психології, кримінології. Та й сьогодні вона набула небезпечних тенденцій, що потребує особливої уваги в роботі соціально-го педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових розробках знайшли розкриття питання, які стосуються

причин виникнення в неповнолітніх девіантної поведінки (С. Болтвіць, О. Землянська, Н. Крейдун, В. Орджеховська); явищ важковиховуваності та їх впливу на правопорушення (С. Белічева, А. Долгова, С. Заїка); ролі спеціальних установ у профілактичній роботі з неповнолітніми (С. Бадмасв, О. Беца, Л. Мардахасв); психологічних аспектів формування життєвої компетенції підлітків (О. Зюбіна, І. Єрмаков, М. Рижков, Г. Халаш).

Цілі статті: розкрити суть поняття "життєва компетенція"; дослідити схильність підлітків до девіантної поведінки; рівень агресивності в підлітків-правопорушників; вплив девіацій на життєву компетенцію підлітків.

Виклад основного матеріалу. Компетенція – це здатність приймати рішення й нести відповідальність за їх реалізацію у різних галузях людської діяльності. Поняття компетентності передбачає сукупність фізичних та інтелектуальних якостей людини і властивостей, необхідних для самостійного й ефективного виходу з різних життєвих ситуацій, щоб створити кращі умови для себе в конструктивній взаємодії з іншими, зазначено в психологічному словнику [6, 167].

Компетентність означає наявність знань про різні аспекти життя людини, навичок творчого володіння інтелектуальним і фізичним інструментарієм, здатності взаємодіяти з іншими людьми в різних ситуаціях, урахування конфліктні. Вона характеризує повноту, достатність та адекватність здійснюваних дій, що базуються на наявності великих знань та відповідного практичного досвіду. Під компетентністю сьогодні розглядається інтегрована характеристика якостей особистості людини та рівня її підготовки до роботи в певній галузі діяльності.

Виконуючи дві найважливіші функції – життєздатність та життєстійкість, життєва компетенція дає шлях особистості до розвитку та творчого відтворення себе, своїх сутнісних характеристик, якостей, спроможність "не втратити себе", протидіяти різноманітним зовнішнім негативним впливам, зберігати свою цілісність та неповторність [8, 36].

Проблема набуття підлітком життєвої компетенції, розвитку його здатностей щодо осмисленого збереження та самостійного і творчого відтворення власної життєдіяльності в усіх її проявах (діяльності, спілкуванні, пізнанні, взаєминах) і сферах (економічній, соціальній,

побутовій та ін.) у більшості випадків зумовлена сформованими установками на девіантну поведінку дитини.

Відомо, що першопричинами поведінкових девіацій підлітка виступають реальні життєві умови, які й впливають на формування життєвих компетенцій (комунікативних, інтелектуальних, соціальних, психологічних та ін.) і породжують дефекти у його вчинках. Тому поява девіантної поведінки підлітків зумовлена соціальними умовами існування, що знижують його адаптаційні можливості, насамперед, у мотиваційній сфері, ціннісних орієнтаціях, особливостях емоційно-вольової та інтелектуальної сферах і впливають на формування духовної, інтелектуальної, комунікативної, соціально-психологічної сторін життєвої компетенції. Це призводить до її порушення [4, 27].

Для вирішення поставлених цілей було продіагностовано ув'язнених Івано-Франківського слідчого ізолятора (17 респондентів віком 13–15 років). Застосовано комплекс методів та методик: спостереження, бесіда, аналіз документації, психодіагностичні методики ("Методика діагностування схильності нехтувати соціальними нормами і правилами" (Ю. Клейберг); "Методика діагностики схильності до девіантної поведінки" (А. Орел); "Діагностика ворожості" (за шкалою Кука-Медлея); "Діагностика показників та форм прояву агресії" А. Баска і А. Даркі [3; 7].

На підставі результатів, отриманих в ході дослідження за "Методикою діагностування схильності нехтувати соціальними нормами і правилами" (Ю. А. Клейберг) було отримано результати, які засвідчують про порушення соціальної та соціально-рольової компетенції: у 82,1% опитаних виявлено високий рівень схильності до подолання соціальних норм і правил; 18,9% – середній рівень схильності до подолання соціальних норм і правил.

Провівши методику виявлення схильності до девіантної поведінки (А. Орел), отримали дані, що є наслідком порушення громадської та когнітивної компетенції:

1) за шкалою на установку до соціальної бажаності: 33,1% мають помірні тенденції давати при заповненні опитувальника соціально бажані відповіді; 24,7% – свідчать про тенденції респондентів демонструвати умисне прагнення показати себе в кращому світлі та про настороженість стосовно дослідження; 42,2% – високий рівень настороженості

підлітка щодо психодіагностичної ситуації. Отже, доходимо висновку про невисокий рівень достовірності результатів за основними шкалами;

2) за шкалою схильності до подолання норм і правил: 55,3% свідчать про надзвичайну вираженість неконформістських тенденцій, прояв негативізму і змушують сумніватися в достовірності результатів тестування за даною шкалою; 44,7% – про конформні установки респондентів, схильності слідувати стереотипам і загальноприйнятим нормам поведінки;

3) за шкалою схильності до адиктивної поведінки: 98,1% з опитуваних проявили схильність до відходу від реальності за допомогою зміни свого психічного стану, до ілюзорно компенсаторного способу вирішення особистісних проблем; 1,9% невираженість окреслених вище тенденцій;

4) за шкалою схильності до саморуйнівної поведінки: 96,1% підтвердили відсутність готовності до реалізації саморуйнівної поведінки, тенденції до соматизації тривоги, схильності до реалізації комплексів провини в поведінкових реакціях; 3,9% надали такі відповіді, які за підрахунками балів свідчать про сумнівну достовірність результатів;

5) за шкалою схильності до агресії та насильства: 91,2% продемонстрували наявність агресивних тенденцій; 8,8% показали агресивну спрямованість особистості у взаєминах з іншими людьми, схильність вирішувати проблеми за допомогою насильства, наявність здатності використовувати приниження партнера у спілкуванні як засіб стабілізації самооцінки, садистичних тенденцій;

6) за шкалою вольового контролю емоційних реакцій отримали наступні результати: у 98,2% спостерігається слабкість вольового контролю емоційної сфери, небажання чи нездатність контролювати поведінкові прояви емоційних реакцій; 1,8% – невираженість цих тенденцій, жорсткий самоконтроль будь-яких поведінкових емоційних реакцій, чуттєвих потягів;

7) за шкалою схильності до деліквентної поведінки: 96,2% – наявність делік-

вентних тенденцій у підлітків і низького рівня соціального контролю; 3,8% – високу готовність до реалізації деліквентної поведінки.

За методикою виявлення ворожості за шкалою Кука-Медлея отримали такі результати:

1) за шкалою виміру в підлітків рівня цинізму: 39,4% показали середній показник з тенденцією до високого, 22,3% – середній показник з тенденцією до низького, 9,6% – високий показник;

2) за шкалою агресивності: 55,3% – середній показник з тенденцією до високого, 44,7% – середній показник з тенденцією до низького;

3) за шкалою ворожості: 57,2% – високий показник; 42,8% – середній показник з тенденцією до високого.

Отже, аналіз результатів засвідчив, що більшості ув'язнених підлітків притаманне порушення життєвої компетенції, яке зумовлене девіантною поведінкою та супроводжується високим рівнем агресивності.

З метою виявлення фізичної, прямої, невербальної агресії, драгівливості, негативізму, образи, підозрливості, почуття вини було проведено "Діагностику показників та форм прояву агресії" А. Баска та А. Даркі.

Аналіз діагностики показав наступне: підлітки, які проявляють: фізичну агресію становлять 5,4%; непряму агресію – 6,7%; вербальну агресію – 12,3%; драгівливість – 24,9%; негативізм – 10,2%; образу – 23,1%; підозрливості – 14,3%; почуття вини – тільки у 3,1%.

Результати дослідження показали, що підлітки з девіантною поведінкою характеризуються:

- невмінням підтримувати партнерську позицію у спілкуванні "на рівних";
- високим рівнем агресивності, підозрливості, драгівливості та негативізму;
- низьким рівнем почуття провини;
- підвищеним рівнем тривожності, нездатності передбачати наслідки власних дій;
- низьким рівнем соціальності, нерозумінням або ж відмовою розуміти вимоги суспільства;
- низьким інтелектуальним рівнем.

Отже, девіантна поведінка підлітків, що зумовлена суб'єктивними й об'єктивними факторами, спричиняє порушення таких сторін життєвої компетенції, як комунікативної, інтелектуальної, соціально-психологічної.

Важливо зазначити, що за деформацію життєвої компетенції підлітків відповідальні великою мірою й соціальні педагоги, які не здійснюють відповідної профілактичної роботи. Тому надалі плануємо досліджувати роль вчасної діагностики й корекції проявів девіантної поведінки у формуванні життєвої компетенції підлітків і не тільки їх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агресія у різних юнацьких і дитячих когортах : дослідження в українській психології // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 7. – С. 1–6.
2. Виденев І. А. Психологія девіантного поведіння : учеб. посіб. / І. А. Виденев. – Х. : Ун-т внутр. дел., 1997. – 68 с.
3. Змановская Е. В. Девиантология (Психология отклоняющегося поведения) : учеб. посіб. для студ. высш. учеб. заведений. – 2-е изд., испр. / Е. В. Змановская. – М. : Издательский центр "Академия", 2004. – 288 с.
4. Максимова Н. Ю. Психологія аддиктивної поведінки / Н. Ю. Максимова. – К. : Київський університет, 2002. – 307 с.
5. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх / В. М. Оржеховська. – К., 2006. – 356 с.
6. Приходько Ю. Психологічний словник-довідник : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Ю. Приходько, В. Юрченко. – К. : Каравела, 2012. – 328 с.
7. Фурманов І. А. Агресия и насиллие : диагностика, профилактика и коррекция / И. А. Фурманов. – СПб. : Речь, 2007. – 480 с.
8. Чаюк М. Соціально-психологічні проблеми правопорушень : робота психолога з девіантним підлітком / М. Чаюк / Психолог. – 2004. – № 23–24. – С. 36–41.

Стаття надійшла 17.04.2014 р.

15 березня 1849 року народився Володимир Шухевич – український громадський діяч, етнограф, педагог і публіцист, дійсний член НТШ.